

УДК 658:339.9

Коць І.І.

*аспірант кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності
Національного університету «Львівська політехніка»***ФУНДАМЕНТАЛЬНА ДІАГНОСТИКА ТОЛІНГОВИХ ОПЕРАЦІЙ
НА ПЕРЕРОБНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ**

У статті обґрунтовано призначення фундаментальної діагностики толінгових операцій для вітчизняних переробних підприємств. Розроблено методологічне забезпечення фундаментального оцінювання толінгових операцій у діяльності їх виконавців. Докладно охарактеризовано етапи фундаментальної діагностики толінгових операцій на переробному підприємстві. Сформовано комплексну індикаторну та інтерпретаційну базу діагностування толінгових операцій у діяльності їх виконавців.

Ключові слова: толінгові операції, фундаментальна діагностика, переробне підприємство, індикатори, критерії.

Коць І.И. ФУНДАМЕНТАЛЬНАЯ ДИАГНОСТИКА ТОЛЛИНГОВЫХ ОПЕРАЦИЙ НА ПЕРЕРАБАТЫВАЮЩЕМ ПРЕДПРИЯТИИ

В статье обосновано назначение фундаментальной диагностики толлинговых операций для отечественных перерабатывающих предприятий. Разработано методологическое обеспечение фундаментального оценивания толлинговых операций в деятельности их исполнителей. Подробно охарактеризованы этапы фундаментальной диагностики толлинговых операций на перерабатывающем предприятии. Сформировано комплексную индикаторную и интерпретационную базу диагностирования толлинговых операций в деятельности их исполнителей.

Ключевые слова: толлинговые операции, фундаментальная диагностика, перерабатывающее предприятие, индикаторы, критерии.

Kots I.I. THE FUNDAMENTAL DIAGNOSTICS OF TOLLING OPERATIONS AT PROCESSING ENTERPRISES

In the article the purpose of fundamental diagnostics of tolling operations for domestic processing enterprises is grounded. The methodological support of fundamental evaluation of tolling operations at their performers is developed. The stages of fundamental diagnostics of tolling operations at processing enterprises are characterized in detail. The complex indicator and interpretation basis for tolling operations diagnosing at their performers is formed.

Keywords: tolling operations, fundamental diagnostics, processing enterprise, indicators, criteria.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку національної економіки толінгові операції є допоміжним інструментом вирішення багатьох нагальних проблем вітчизняних товаровиробників за умови їх ефективної реалізації та врахування інтересів переробних підприємств у межах толінгової взаємодії. При цьому спектр вирішуваних проблем є доволі широким та відображає переважно сучасний стан вітчизняного підприємництва, а саме: низький рівень платоспроможності, рентабельності, фінансової незалежності, що зумовлює брак достатніх коштів для забезпечення потреб виробничо-господарської діяльності, високу собівартість продукції, затяжні простоювання виробничих потужностей, масові звільнення працівників, незадоволення персоналу умовами праці та рівнем заробітної плати, брак налагоджених систем постачання та збуту продукції, мізерні ніші та низький рівень іміджу на внутрішньому та зовнішньому ринках, низький рівень конкурентоспроможності продукції та її відповідності міжнародним стандартам тощо. Натомість можливим є також варіант негативного впливу толінгових операцій на діяльність виконавця переробних робіт в умовах агресивної політики іноземного толінгера, яка спрямована на цілковите задоволення потреб замовника толінгових операцій та нівелювання інтересів партнера або незбалансоване врахування інтересів сторін на користь іноземного контрагента. З огляду на все вищевикладене, переробному підприємству важливо володіти грамотним інструментарієм комплексного фундаментального діагностування толінгових операцій. Ефективне використання такого інструментарію в діагностичній практиці переробного підприємства дасть змогу сформуванню обґрунтовану різноаспектну інформаційну базу про результативність перебігу толінгових операцій та їх вплив на різні сфери функціонування і загальний стан підприєм-

ства, на підставі якої керівництво зможе ухвалювати оптимальні управлінські рішення щодо доцільності ведення такої діяльності, перегляду та зміни умов її провадження тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на активне поширення толінгових операцій у зовнішньоекономічній діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання, теоретико-методологічні та методико-прикладні засади їхнього здійснення лише фрагментарно відображені в наявній літературній базі. Щодо оцінювання толінгових операцій як на підприємстві замовника, так і виконавця переробних робіт, можна констатувати те, що ця сфера є малодослідженою у вітчизняному та зарубіжному науковому середовищі. У досліджуваному контексті можна виокремити працю В.С. Семенюка [7], яка вузькоспеціалізовано присвячена діагностуванню впливу операцій із давальницькою сировиною на потребу суб'єкта господарювання в оборотних коштах. Так, справді, операції з давальницькою сировиною, зокрема й толінгові операції, можуть істотно покращити платоспроможність виконавця переробних робіт, що зумовлює важливість оцінювання цієї сфери. Водночас толінгові операції здатні чинити значно ширший вплив на різні сфери функціонування переробного підприємства, що вимагає їхнього комплексного оцінювання за істотними параметрами.

Слід також наголосити, що увага науковців, котрі займаються дослідженням проблем реалізації операцій із давальницькою сировиною, переважно зосереджена на обліково-аналітичних та зокрема бухгалтерських аспектах у цій сфері [1–6; 8]. При цьому діагностичні процедури щодо економічного оцінювання толінгових операцій на переробних підприємствах залишилися поза увагою наукової спільноти.

Постановка завдання. З огляду на одержані результати аналізування літературних джерел за

проблемою, а також сучасні тенденції розвитку толінгових операцій у вітчизняному підприємницькому середовищі, ключовим завданням дослідження встановлено обґрунтування теоретико-прикладного механізму здійснення фундаментальної діагностики толінгових операцій на переробних підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фундаментальна діагностика толінгових операцій переробного підприємства спрямована на різнобічне глибоке та ґрунтовне оцінювання толінгових операцій за всіма ключовими сферами та параметрами їхнього впливу, що дає змогу ретельно підготувати комплексну та достовірну інформаційну базу про ефективність їхнього здійснення. Внаслідок ефективного проведення цільових діагностичних процедур фундаментального характеру можна одержати комплексні обґрунтовані та достовірні результати про вплив толінгових операцій на пріоритетні сфери функціонування переробного підприємства та його загальний стан. При цьому фундаментальне оцінювання толінгових операцій високоякісної ресурсної бази. Зокрема, йдеться насамперед про те, що здійснення діагностики фундаментального характеру займає достатньо багато часу; інформаційне забезпечення такої діагностики повинно бути розгалуженим та достовірним, тобто охоплювати дані з усіх сфер внутрішнього та зовнішнього середовища переробного підприємства; реалізація діагностичних процедур фундаментального характеру повинна здійснюватися із використанням складного методичного забезпечення, котре дасть змогу грамотно агрегувати одержані діагностичні дані з різних сфер у єдиний інтегральний показник; ефективність реалізації фундаментальних діагностичних операцій, пов'язаних із імплементацією методичного інструментарію та підготовкою інтерпретаційних висновків, забезпечується за допомогою залучення висококваліфікованих кадрів, які володіють належними компетентностями в цій сфері; фундаментальна діагностика також потребує значних витрат фінансових ресурсів, пов'язаних із підготовкою якісної ресурсної бази.

З метою формування логіки реалізації діагностичних процедур у толінговій сфері розроблено поетапну послідовність такого оцінювання. Так, перший етап фундаментальної діагностики толінгових операцій переробного підприємства полягає в підготовці інформаційного забезпечення, що ґрунтується на пошуку та доборі різноманітних інформаційних джерел, які відображатимуть репрезентативну інформацію про перебіг толінгових операцій на переробному підприємстві, стан внутрішнього та зовнішнього середовища тощо. Оскільки толінгові операції ґрунтуються на взаємодії різних учасників (замовника та виконавця толінгових робіт, представників органів доходів і зборів, банківських установ, постачальників, споживачів, посередників, перевізників, дистриб'юторів тощо), то такому виду співпраці притаманне розгалужене документальне забезпечення. Варто зазначити, що окремі документи є обов'язковими для оформлення в межах толінгової взаємодії (толінгова угода, технологічна схема переробки давальницької сировини, акти приймання-передавання давальницької сировини та готової продукції тощо).

Варто наголосити, що для проведення фундаментальної діагностики толінгових операцій на переробному підприємстві необхідними інформаційними джерелами є не лише документи, що підготовлюються в межах толінгової взаємодії, але й комплексна інформація про стан різних сфер внутрішнього та

зовнішнього середовища виконавця толінгових робіт. Саме наявність комплексної достовірної та репрезентативної інформаційної бази дасть змогу різноаспектно та ґрунтовно оцінити толінгові операції, їхній вплив на різні сфери функціонування підприємства, встановити доцільність подальшого здійснення тощо.

Під час ухвалення рішення щодо здійснення переробних робіт на підприємстві керівництво, як правило, володіє низкою мотивів як першопочаткових причин їхнього запровадження. Водночас після реалізації переробних робіт управлінська ланка зазвичай прагне дізнатись, чи були виправдані їхні мотиви щодо впровадження толінгових операцій, який ефект зумовила толінгова співпраця та який вплив спричинила на загальний стан переробного підприємства або його окремі сфери функціонування. Таким чином, на другому етапі доцільним є визначення всіх пріоритетних першопочаткових мотивів здійснення толінгових операцій на переробному підприємстві та виконати їхню змістову інтерпретацію.

Надалі виникає необхідність у підготовці індикаторного забезпечення фундаментальної діагностики толінгових операцій переробного підприємства. Варто зазначити, що формування індикаторної бази в цій сфері повинно здійснюватися на підставі вибору достатньої кількості репрезентативних індикаторів, які можуть надати вичерпну комплексну інформацію про вплив толінгових операцій на всі сфери функціонування переробного підприємства. При цьому слід пам'ятати, що відповідно до класичних законів діагностики індикаторна база повинна містити лише найбільш інформативні та репрезентативні індикатори, котрі відображатимуть вплив толінгових операцій на стан конкретної сфери функціонування. Крім того, доцільно здійснити систематизацію всіх індикаторів за тематичними групами для визначення впливу толінгових операцій на кожен зі сфер функціонування переробного підприємства та їх подальшого агрегування в цілях інтегрального оцінювання впливу на загальний стан господарюючого суб'єкта. У межах однієї тематичної групи слід зосередитися лише на обмеженому колі індикаторів (до 10 індикаторів), оскільки їхня надмірна кількість може призвести до втрати взаємозв'язків між показниками, складності агрегування тощо. Також варто пам'ятати про вилучення взаємообернених та схожих за змістовим наповненням індикаторів.

На підставі систематизації множини всіх можливих мотивів реалізації толінгових операцій та з урахуванням спектральності їхніх впливів на діяльність переробного підприємства виокремлено такі ключові тематичні групи діагностичних індикаторів: виробничу, сировинно-матеріальну, майнову, фінансову, соціально-кадрову, маркетингово-логістичну та зовнішньоекономічну групи. У межах кожної із перелічених вище груп було обрано найбільш репрезентативні індикатори, переліки котрих наведено нижче. Так, серед виробничих індикаторів фундаментальної діагностики толінгових операцій виокремлено: порівняльний рівень використання виробничих потужностей в умовах реалізації толінгових операцій, коефіцієнт регенерації виробничої діяльності в умовах реалізації толінгових операцій, коефіцієнт диверсифікації виробничої діяльності в умовах реалізації толінгових операцій, коефіцієнт регенерації товарного асортименту в умовах реалізації толінгових операцій, коефіцієнт диверсифікації товарного асортименту в умовах реалізації толінгових операцій, коефіцієнт інновацізації технологій виробництва в умовах реалізації толінгових операцій.

цій, коефіцієнт бездефектності виготовленої продукції в умовах реалізації толінгових операцій.

Сировинно-матеріальні індикатори в толінговій сфері містять: порівняльний ефект давальницької сировини толінгера, матеріаломісткість толінгових операцій, коефіцієнт сировинно-матеріальної незалежності толінгових операцій.

До майнових індикаторів діагностики толінгових операцій зараховано: коефіцієнт оновлення основних засобів в умовах реалізації толінгових операцій, порівняльний рівень екстенсивного завантаження обладнання в умовах реалізації толінгових операцій, порівняльний рівень інтенсивного завантаження обладнання в умовах реалізації толінгових операцій, коефіцієнт зносу основних засобів в умовах реалізації толінгових операцій, коефіцієнт автоматизації виробничих об'єктів в умовах реалізації толінгових операцій.

Фінансові індикатори за толінговими операціями охоплюють: коефіцієнт рентабельності толінгових операцій, сумарний обсяг економії витрат в умовах реалізації толінгових операцій, коефіцієнт оборотності оборотних активів в умовах реалізації толінгових операцій, коефіцієнт покриття за толінговими операціями.

Соціально-кадрові індикатори в толінговій сфері містять: коефіцієнт збереження кадрового складу в умовах реалізації толінгових операцій, коефіцієнт негативної плинності кадрів в умовах реалізації толінгових операцій, порівняльний рівень середньої заробітної плати робітників в умовах реалізації толінгових операцій, порівняльний рівень соціального захисту робітників в умовах реалізації толінгових операцій, коефіцієнт прийому працівників в умовах реалізації толінгових операцій, порівняльний рівень продуктивності праці в умовах реалізації толінгових операцій, порівняльний рівень трудомісткості в умовах реалізації толінгових операцій, порівняльний рівень компетентності робітників в умовах реалізації толінгових операцій.

Група маркетингово-логістичних індикаторів за толінговими операціями містить: порівняльний рівень корисного використання складських приміщень в умовах реалізації толінгових операцій, загальний коефіцієнт нарощення партнерських відносин в умовах реалізації толінгових операцій, коефіцієнт нарощення партнерських відносин зі споживачами в умовах реалізації толінгових операцій, коефіцієнт якості готової продукції в умовах реалізації толінгових операцій, індекс конкурентоспроможності продукції за споживчими параметрами в умовах реалізації толінгових операцій.

До зовнішньоекономічних індикаторів діагностики толінгових операцій переробного підприємства зараховано: порівняльний внутрішній ефект від реалізації толінгових операцій, порівняльний зовнішній ефект від реалізації толінгових операцій, коефіцієнт зростання обсягів експорту в умовах реалізації толінгових операцій, коефіцієнт зростання ефекту зовнішньоекономічної діяльності в умовах реалізації толінгових операцій.

Окрім визначення індикаторної бази фундаментальної діагностики толінгових операцій переробного підприємства, необхідним етапом також є підготовка її критеріального забезпечення. Слід наголосити на тому, що критерії оптимальності діагностичних індикаторів повинні бути чіткими, адекватними та відповідати реальним умовам внутрішнього та зовнішнього середовища переробного підприємства. Як правило, найбільш зацікавленими суб'єктами в діа-

гностиці толінгових операцій переробного підприємства є його керівна ланка, адже до її намірів має входити визначення ефективності перебігу толінгових операцій та їх впливу на різні сфери функціонування підприємства, на підставі чого відбувається ухвалення рішень про доцільність реалізації операцій такого виду або зміну умов їхнього здійснення. Якщо керівництво переслідує визначені вище цілі, то в такому випадку необхідною є об'єктивна, адекватна та обґрунтована критеріальна база фундаментальної діагностики толінгових операцій на переробному підприємстві.

Наступним етапом фундаментальної діагностики в толінговій сфері є розроблення та імплементація методичного інструментарію оцінювання та інтерпретації діагностичних результатів. Варто зазначити, що методичний інструментарій фундаментальної діагностики толінгових операцій переробного підприємства відрізняється складністю, оскільки передбачає не лише простий арифметичний розрахунок діагностичних індикаторів та зіставлення одержаних значень із відповідними їм критеріями, але й агрегування значень індикаторів у єдиний інтегральний показник, що репрезентуватиме узагальнений вплив толінгових операцій на діяльність переробного підприємства. Крім того, важливо також забезпечити грамотну та об'єктивну інтерпретацію одержаних діагностичних результатів із метою формування реальної економічної картини толінгової взаємодії для переробного підприємства.

Оскільки індикаторна база фундаментальної діагностики для будь-яких об'єктів складається, як правило, із різноформатних та різновимірних індикаторів, то доцільним є використання експертного методу для трансформації одержаних значень показників у єдину шкалу. Йдеться, зокрема про використання біноміального методу, до якого все частіше звертаються як вітчизняні, так і зарубіжні науковці та діагности-практики для ефективного досягнення діагностичних цілей. Зокрема, біноміальний підхід ґрунтується на такому принципі визначення відповідності розрахованих значень індикаторів їх критеріям оптимальності: 1 – індикатор відповідає критерію, 0 – індикатор не відповідає критерію. Частка відповідностей індикаторів критеріям у межах певної тематичної групи в загальній кількості індикаторів становитиме локальний рівень ефективності реалізації толінгових операцій на переробному підприємстві. Інтегральний рівень ефективності реалізації толінгових операцій на переробному підприємстві рекомендовано визначати адитивним зваженим методом, який широко використовується в зарубіжній діагностичній практиці на різних рівнях. Йдеться про експертне встановлення коефіцієнтів вагомостей кожному локальному рівню ефективності реалізації толінгових операцій на переробному підприємстві.

Локальний інтегральний рівень ефективності реалізації толінгових операцій у j -тій сфері переробного підприємства доцільно розраховувати за формулою:

$$I_j^l = \frac{\sum_{i=1}^n J_i}{n},$$

де I_j^l – локальний інтегральний рівень ефективності реалізації толінгових операцій у j -тій сфері, частк. од. [0–1]; J – показник відповідності розрахованого значення індикатора у j -тій сфері встановленому критерію оптимальності (0 або 1); i – присвоєний номер індикатора у j -тій сфері; n – кількість діагностованих індикаторів у j -тій сфері.

Як зазначалось вище, з метою визначення узагальненого впливу толінгових операцій на діяльність переробного підприємства доцільно розраховувати інтегральний рівень ефективності реалізації таких операцій із використанням зваженого адитивного підходу за формулою:

$$I^l = \frac{I_v^l \times w_w + I_s^l \times w_s + I_m^l \times w_m + I_f^l \times w_f + I_k^l \times w_k + I_l^l \times w_l + I_z^l \times w_z}{I_l^l \times w_l + I_z^l \times w_z},$$

де I^l – інтегральний рівень ефективності реалізації толінгових операцій, частк. од. [0–1]; $I_v^l, I_s^l, I_m^l, I_f^l, I_k^l, I_l^l, I_z^l$ – локальні інтегральні рівні ефективності реалізації толінгових операцій у виробничій, сировинно-матеріальній, майновій, фінансовій, соціально-кадровій, маркетингово-логістичній та зовнішньоекономічній сферах переробного підприємства відповідно, частк. од. [0–1]; $w_w, w_s, w_m, w_f, w_k, w_l, w_z$ – коефіцієнти вагомостей виробничої, сировинно-матеріальної, майнової, фінансової, соціально-кадрової, маркетингово-логістичної та зовнішньоекономічної сфер підприємства відповідно (сума всіх коефіцієнтів вагомостей повинна дорівнювати одиниці).

Щодо інтерпретації одержаних результатів локальних чи інтегрального рівнів ефективності реалізації толінгових операцій, то, як уже було вказано, їхні значення мають перебувати від 0 до 1. При цьому для переробного підприємства позитивним є прямування до одиниці вказаних показників. Якщо одержаний інтегральний рівень ефективності реалізації толінгових операцій є нижчим 0,5, то це свідчить про недостатню ефективність здійснення такого виду операцій на переробному підприємстві та їх недостатньо позитивний вплив на його діяльність.

Висновки. Отже, на сьогодні багатьом вітчизняним підприємницьким структурам важливо вийти із стану затяжної кризи та забезпечити становлення якісно нового етапу розвитку. Одним із оптимальних шляхів вирішення проблем діяльності національних товаровиробників в умовах критичного дефіциту матеріальних та фінансових ресурсів є запровадження толінгових операцій. При цьому в контексті забезпечення прогресивного розвитку вітчизняних суб'єктів господарювання за різними напрямками їх функціонування важливо здійснювати комплексну фундаментальну діагностику здійснення толінгових операцій. Саме фундаментальна діагностика дасть змогу різноаспектно оцінити результати толінгової

взаємодії для переробного підприємства, її вплив на різні сфери функціонування, ідентифікувати доцільність здійснення такого виду діяльності, оскільки в результаті реалізації діагностичних процедур фундаментального характеру можна одержати комплексну обґрунтовану та достовірну інформаційну базу для ухвалення управлінських рішень. З урахуванням сучасних тенденцій розвитку вітчизняних підприємств, нагальних проблем їх діяльності та наявних мотивів запровадження толінгових операцій фундаментальну діагностику доцільно проводити у виробничій, сировинно-матеріальній, майновій, фінансовій, соціально-кадровій, маркетингово-логістичній та зовнішньоекономічній сферах функціонування переробних підприємств.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Білінська Н.Є. Позабалансовий облік операцій з давальницькою сировиною у виробника / Н.Є. Білінська // Науковий вісник НЛТУ України : збірник науково-технічних праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.7. – С. 151–158.
2. Бурков А.Г. Толлинг : экономический анализ / А.Г. Бурков // Проблемы прогнозирования. – 2001. – № 2. – С. 110–121.
3. Житний В.Є. Удосконалення аналізу операцій з давальницькою сировиною у зовнішньоекономічних відносинах : Автореф. дис. : 08.06.04 / В.Є. Житний. – Х. : Харківська державна академія технології та організації харчування, 2001. – 19 с.
4. Іваненко В.О. Облікове відображення виготовлення промислової продукції на давальницьких умовах / В.О. Іваненко // Вісник ЖДТУ. – 2010. – № 4. – С. 89–93.
5. Кіляр О.Р. Облік і аналіз операцій з давальницькою сировиною : автореф. дис. канд. екон. Наук : спец. 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз і аудит / О.Р. Кіляр. ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана». – К., 2008. – 18 с.
6. Розумчук А.А. Толлинг как эффективный метод управления финансовой деятельностью промышленных предприятий / А.А. Розумчук // Уральский научный вестник : научнотехнический и практический журнал. Серия : Экономические науки. – 2015. – № 21(152). – С. 54–58.
7. Семенюк В.С. Вплив операцій з давальницькою сировиною на потребу в оборотних коштах та ефективність їх використання / В.С. Семенюк // Економічний вісник НГУ. Фінанси галузі та підприємства. – 2004. – № 1. – С. 79–83.
8. Фролов В.И. Толлинг как инструмент управления оборотным капиталом аграрных предприятий / В.И. Фролов // Финансы, банки, инвестиции. –Сімферополь : НАПКБ. – 2010. – № 1(6). – С. 27–30.